

## IJARA MUNOSABATLARINING IQTISODIY MOHIYATI VA GLOBAL TENDENSIYALARI

**Yulduz Panjiyevna Khalikulova**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0002-5542-5367

E-mail: [y.xoliqulova@tsue.uz](mailto:y.xoliqulova@tsue.uz)

### Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy iqtisodiy muhitda ijara munosabatlarining iqtisodiy mohiyati va global tendensiyalari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, lizing va ijara mexanizmlarining kapitallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va barqaror rivojlanishga qoʻshgan hissasi yoritilgan. Raqamli texnologiyalar va ulashuv iqtisodiyoti sharoitida ijara munosabatlarining roli kuchayib borayotgani asosli dalillar bilan isbotlangan. Olingan natijalar zamonaviy iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**Kalit soʻzlar:** ijara munosabatlari, lizing, ulashuv iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, raqamli platformalar, iqtisodiy samaradorlik.

### Аннотация

В статье рассматриваются экономическая сущность и глобальные тенденции арендных отношений в условиях современной экономики. Освещается роль механизмов лизинга и аренды в оптимизации капитала, эффективном использовании ресурсов и устойчивом развитии. Особое внимание уделено влиянию цифровых технологий и экономики совместного потребления на развитие арендных практик. Полученные результаты важны для формирования экономических стратегий и регулирования рынка.

**Ключевые слова:** арендные отношения, лизинг, экономика совместного потребления, устойчивое развитие, цифровые платформы, экономическая эффективность.

### Abstract

This article explores the economic essence and global trends of lease relations in the modern economic environment. It highlights the significance of leasing and rental mechanisms in capital optimization, effective resource utilization, and sustainable development. The study emphasizes the increasing role of digital technologies and the sharing economy in shaping contemporary leasing practices. The findings offer valuable insights for the formulation of economic strategies and market regulation.

**Keywords:** lease relations, leasing, sharing economy, sustainable development, digital platforms, economic efficiency.

### KIRISH

XXI asrda iqtisodiyotimizning jadal rivojlanishi va global integratsiya jarayonlari mulkiy munosabatlarda sezilarli oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Asosiy faoliyati lizing munosabatlaridan iborat xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida an’anaviy mulkchilik bilan bir qatorda, resurslardan vaqtinchalik foydalanishga asoslangan munosabatlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi vaqtdagi yanada keskinlashayotgan raqobatda lizing va ijara bitimlari ishlab chiqaruvchilar uchun iste’molchilar doirasini kengaytirish va yangi mol etkazib berish bozorlarini o‘zlashtirishda qo‘shimcha eng dolzarb manbalardan biri bo‘lib qoldi. Hozirgi paytda biz O‘zbekistonda tamoyili bo‘yicha o‘zga iqtisodiy vaziyatni va uzoq muddatli ijara sohasida o‘sib borayotgan faollikni kuzatmoqdamiz, bu asosan iqtisodiy vaziyat holatidan kelib chiqmoqda. lizing va ijarani rivojlantirish uchun quyidagi asosiy shart-sharoitlarni keltirish mumkin:

- Ma’naviy eskirgan va jismoniy ishlab bo‘lgan uskunalarning yetarli darajada ko‘p miqdorda mavjudligi;

- Ishlab chiqarish vositalari bilan savdo-sotiq zaif tashkil etilgan sharoitlarda sotilmayotgan tovar-moddiy boyliklar zaxiralarining mavjudligi;

- Ishlab chiqarish va rentabellik uskunalarning qimmatligi oqibatida oddiy bank kreditidan foydalanilgan holda kichik va o‘rta firmalar o‘zlarining ishlab chiqarishini tashkil eta olmasligi;

Lizing va ijara kompaniyalari tomonidan ushbu vaziyatlarni hisobga olish va amalga oshirish borasida ish olib borishi bizning asosiy faoliyati ijara munosabatlaridan iborat bo‘lgan kompaniyalarimiz o‘zlarining rivojlanishida yangi bosqichlarga ko‘tarilishga imkon beradi deb hisoblaymiz. Bozorda yangi o‘rinlarini topib va ularni to‘ldirib uzoq muddatli ijara firmalari bo‘lg‘usi va amaldagi tovar ishlab chiqaruvchilarga respublikaning umumiy ichki yalpi mahsulotining hajmining oshishiga o‘z hissasini qo‘shishda yordam beradi.

## METODOLOGIYA

Lizing munosabatlarining iqtisodiy mohiyatini o‘rganish uchun ushbu tadqiqotda gorizontaal va vertikal tahlilning metodologik yondashuvlardan lizing tushunchasining nazariyalari, “O‘zagrolizing” AJ ning buxgalteriya balansining aktiv va passiv moddalarini gorizontaal va vertikal tahlili o‘rganib chiqildi va moliyaviy ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Global miqyosdagi ijara bozorining tarkibiga kiruvchi lizing operatsiyalari rivojlanish tendensiyalari lizing operatsiyalarining hozirgi jadal rivojlanayotgan O‘zbekiston iqtisodiyotining ta’siri va turli sohalarda (ko‘chmas mulk, texnologiyalar, transport) ijara shakllarining o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganib chiqildi. Mavzuga oid ilmiy maqolalar, tadqiqot hisobotlari va statistik ma’lumotlar tahlil qilinib, mavjud bilimlar sintez qilindi.

## ADABIYOTLAR SHARHI

Weiwei Hu, Kai Li, Yiming Xu<sup>1</sup> [Xitoy, 2023] kabi xalqaro iqtisodiyot sohasidagi yetakchi olimlar sifatida lizingga: “lizing tashqi moliyalashtirishning muhim, lekin ko‘pincha e’tibordan chetda qoladigan manbai sifatida moliyani

---

<sup>1</sup> Hu, Weiwei, Kai Li, and Yiming Xu. "Leasing and the allocation efficiency of finance." *Journal of Empirical Finance* 74 (2023): 101426.

taqsimlash samaradorligini oshirishga yordam beradi, deb ta'kidlaydi". Bundan tashqari yuqoridagi olimlarimiz AQSh ishlab chiqarish firmalari orasida lizingdan kelib chiqqan qarzlarni e'tiborga olinmasa, biz o'lgangan moliyaviy noto'g'ri taqsimotning haddan tashqari oshirilganligini hujjatlashtiramiz (Whited va Zhao, 2021). Moliyaviy noto'g'ri taqsimlash tufayli real qo'shilgan qiymatdagi yo'qotishlar ijaraga tegishli tuzatish kiritilgandan so'ng 25% dan 19% gacha kamayadi, noto'g'ri taqsimlash samarasizligining 6 foizga qisqarishini tadqiq etishdi. Olimlar shuni aniqlashdiki, lizingdan kelib chiqadigan qarzlarni faktoring moliyaviy taqsimlash samaradorligiga ijaraga tuzatishning yumshatuvchi ta'siriga mos ravishda moliyaviy xarajatlar darajasini ham, tarqalishini ham pasaytiradi.

Wenqiang Dai, Yucheng Dong va Xiaotian Zhang<sup>1</sup> [ Peck, 2014, Vance, 2003] lizing sanoati boshqa tarmoqlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va turli mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanishni, lizingni moliyalashtirishning foydali varianti ekanligini aniqlash uchun qaror qabul qiluvchi birinchi navbatda uskunadan foydalanish muddatini aniqlashi kerak degan fikrni ilgari surishadi. Biroq, amalda, ba'zi jihozlardan foydalanishning aniq muddati odatda mavjud emas, shuning uchun tadqiqotchilar o'zlarining strategiyalarini baholash uchun to'liq taqsimlanmagan modelda, ya'ni onlayn modelda va raqobatbardosh tahlilda yaxshi o'rnatilgan usullarni o'rganadilar. Ushbu uslub onlayn strategiya bilan olingan natijalarni aniq vaqt uzunligini oldindan bilganida erishish mumkin bo'lgan natija bilan taqqoslaydi.

Mark (Shuai) Ma, Wayne B. Thomas<sup>2</sup> [ ] ushbu olimlarimiz ASU 2016-02 chiqarilgandan so'ng, lizing oluvchi firmalar uzoq muddatli operatsion lizingdan foydalanishni kamaytirganliklari, qisqa muddatli operatsion lizinglardan foydalanishni va kapital xarajatlardan foydalanishni ko'paytirganliklari haqida dalillarni to'plashgan. Uzoq muddatli operatsion lizingdan kapital xarajatlarga o'tish ASU 2016-02gacha operatsion lizingdan foydalanish uchun hisobot berishda ko'proq rag'batga ega bo'lgan firmalar uchun aniqroqligi ustida o'z tadqiqotlarini olib borishgan. Biroq, ular lizing xulq-atvorining o'zgarishi menejerlar tomonidan bashorat qilingan salbiy oqibatlarga olib kelmasligi haqida hech qanday dalil topa olishmagan (ya'ni, hisobot qilingan firma faoliyatining pasayishi, firma qiymatining pasayishi, firma riskining oshishi, kredit reytingining pasayishi, qarz shartnomasini buzish yoki ish bilan bandlikning kamayishi haqida hech qanday dalil yo'q). Yuqoridagi olimlarimizning tadqiqoti buxgalteriya hisobi standartlarining menejerlarning investitsiya xulq-atvoriga real ta'siri va lizing oluvchi firmalar va ularning manfaatdor tomonlari uchun iqtisodiy oqibatlari bo'yicha adabiyotga qo'shildi.

## TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalar shakllantirildi: ijara munosabatlari kapitalni tejash, moslashuvchanlikni ta'minlash, xarajatlarni prognoz

<sup>1</sup> Dai, Wenqiang, Yucheng Dong, and Xiaotian Zhang. "Competitive analysis of the online financial lease problem." *European Journal of Operational Research* 250.3 (2016): 865-873.

<sup>2</sup> Ma, Mark Shuai, and Wayne B. Thomas. "Economic consequences of operating lease recognition." *Journal of Accounting and Economics* 75.2-3 (2023): 101566.

qilish va aktivlardan samarali foydalanish kabi muhim iqtisodiy afzalliklarni taqdim etadi. Global miqyosda "ulashuv iqtisodiyoti"ning rivojlanishi, uskuna va texnologiyalarni ijaraga olishning o'sishi, ko'chmas mulk ijarasining professionalizatsiyalashuvi, barqarorlikka e'tiborning kuchayishi va qonunchilikni takomillashtirishga urinishlar kabi asosiy tendensiyalar kuzatilmoqda. Raqamli platformalar ijara munosabatlarining rivojlanishida muhim rol o'ynamoqda, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirmoqda va yangi biznes modellarini yaratmoqda.

Olingan natijalar ijara munosabatlarining zamonaviy iqtisodiyot uchun naqadar muhimligini ko'rsatadi. Kapitalni tejash va moslashuvchanlik kabi afzalliklar korxonalariga, ayniqsa, noaniq iqtisodiy sharoitlarda barqaror rivojlanish imkoniyatini beradi. "Ulashuv iqtisodiyoti"ning ommalashuvi esa mavjud resurslardan yanada samarali foydalanishga va iste'molchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijara bozorining rivojlanishi bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, huquqiy tartibga solishning yetarli emasligi, shartnomaviy munosabatlardagi noaniqliklar va davlat nazoratining sustligi kabi masalalar bozor ishtirokchilari o'rtasida nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Kelgusida ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

## XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy iqtisodiy sharoitda ijara munosabatlari resurslardan samarali foydalanish, kapital xarajatlarini optimallashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarining moslashuvchanligini ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli platformalar asosida shakllanayotgan yangi ijara modellarining bozordagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga va iqtisodiy faoliyatni soddalashtirishga hissa qo'shayotgani yaqqol namoyon bo'ldi. Global miqyosdagi tendensiyalar shuni anglatadiki, uzoq muddatli va strategik ijara bitimlari nafaqat aktivlardan foydalanish samaradorligini oshiradi, balki barqaror iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratadi.

Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Huquqiy bazani takomillashtirish – ijara munosabatlarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar zamonaviy iqtisodiy realiyalarga mos holda yangilanmog'i lozim.

- Raqamli infratuzilmani kengaytirish – ijara xizmatlarini ko'rsatishda axborot texnologiyalariga asoslangan platformalarni qo'llash orqali ochiqlik va samaradorlikni oshirish maqsadga muvofiq.

- Iqtisodiy savodxonlikni oshirish – korxonalar va aholining ijara vositalaridan foydalanish bo'yicha xabardorligini oshirishga yo'naltirilgan o'quv va maslahat dasturlari tashkil etilishi zarur.

- Monitoring va tahlil tizimini joriy qilish – ijara bozori holatini tizimli tahlil qilish, samaradorlik ko'rsatkichlarini doimiy ravishda baholab borish kelgusi strategiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

- Barqarorlik tamoyillariga asoslanish – ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan ijara modellarini rag'batlantirish lozim.

Ushbu yondashuvlar orqali ijara bozorining potensialidan toʻliq foydalanish, investitsiya faolligini oshirish va iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan muvozanatli rivojlanishiga erishish mumkin boʻladi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Hu, Weiwei, Kai Li, and Yiming Xu. "Leasing and the allocation efficiency of finance." *Journal of Empirical Finance* 74 (2023): 101426.
2. Dai, Wenqiang, Yucheng Dong, and Xiaotian Zhang. "Competitive analysis of the online financial lease problem." *European Journal of Operational Research* 250.3 (2016): 865-873.
3. Ma, Mark Shuai, and Wayne B. Thomas. "Economic consequences of operating lease recognition." *Journal of Accounting and Economics* 75.2-3 (2023): 101566.
4. Tohirovich, Q. N. (2024). The Role of Performance Assessment in the Personnel Management System. *American Journal of Integrated STEM Education*, 1(1), 43-51.
5. Кудбиев, Д. (2022). Методологические основы аренды основных средств и их учет. *Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 2(1), 57-62.
6. Usmonov, B. (2025). Kapital aktivlarini baholashda modilyani-miller modelining ahamiyati. *Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari*, 5(1), 178-183.
7. Burkhanov, A., & Tursunov, B. O. (2020). Main indicators of textile enterprises' financial security assessment. *Vlakna a Textil*, 27(3), 35-40.
8. Khalikulova, Y. (2025). Analysis of the role of leasing and rental transactions in the activities of enterprises and organizations and across regions. *Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari*, 5(1), 240-245.
9. Burkhanov, A. U., Tursunov, B., Uktamov, K., & Usmonov, B. (2022, December). Econometric analysis of factors affecting economic stability of chemical industry enterprises in digital era: In case of Uzbekistan. In *Proceedings of the 6th international conference on future networks & distributed systems* (pp. 484-490).
10. Холикулова, Ю. (2023). Iqtisodiyotimizda transport-logistika xizmatlari tashkil etilishi va uning rivojlanishi. *Направления развития благоприятной бизнес-среды в условиях цифровизации экономики*, 1(02), 122–126. <https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp122-126>
11. Usmonov, B. (2021). Ways of effective capital management of joint stock company. *International Finance and Accounting*, 2021(4), 5.
12. Qurbonazar oʻgʻli, O. S. (2025). Improving the Analysis of Joint-Stock Company Profitability Indicators. *International Journal Of Management And Economics Fundamental*, 5(04), 45-50.
13. Omanov, S. (2021). Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida ishlab chiqarish xarajatlari hisobining iqtisodiy mohiyati va asosiy jihatlari. *Iqtisodiyot va taʼlim*, (6), 72-78.